

‘Stop the machine - start thinking’

Jaap van der Stel*

Column

Steeds als mensen een oplossing denken te hebben gevonden voor een probleem, creëert de implementatie daarvan alweer een nieuw probleem. Wie denkt dat iets ooit af komt, komt bedrogen uit. We streven naar perfectie, al bereiken we die nooit, of niet voor lang. Omdat mensen creatief en intelligent zijn, is dat niet zo’n probleem - een huis verbouwen is immers vaak leuker dan er alleen maar in wonen.

De verslavingszorg is een goed voorbeeld van een probleem waarvoor telkens nieuwe oplossingen worden gevonden, waarover we nooit of hoogstens maar even tevreden zijn. Meer dan tien jaar geleden stond de verslavingszorg van binnenuit en van buitenaf bloot aan kritiek: de zorg was niet effectief, en voor zover dat wel het geval was, kon dat niet worden aangetoond. Wat zou het uitmaken als de sector zou worden opgeheven of ten minste voor een jaar op slot zou gaan? Uiteraard waren een hoop mensen hun baan kwijt, maar het scheppen van werkgelegenheid is nu net geen doel van de gezondheidszorg. Zouden er meer verslaafden op straat rondlopen? Zou het in de gezondheidsstatistiek zichtbaar worden dat er geen verslavingszorg meer was? Het experiment is niet uitgevoerd. Het wetenschappelijk bewijs van het nut van de verslavingszorg is nog steeds heel dun, het fundament was en is nog steeds niet meer dan een redenering.

Resultaten Scoren

Toch heeft de sector zich de kritiek aangetrokken en zette - uniek in de geschiedenis van de geestelijke gezondheidszorg - een project op om stap voor stap allerlei onderdelen van de zorg opnieuw te ontwerpen, te toetsen en vast te leggen in handboeken, protocollen of richtlijnen. Degenen die dit project, dat als Resultaten Scoren de geschiedenis is ingegaan, van nabij hebben gevolgd, zullen als ze in een

* Dr. J.C. van der Stel is sociaalwetenschapper en senior onderzoeker bij De Geestgronden, instelling voor geestelijke gezondheidszorg te Bennebroek. E-mail: j.vd.stel@geestgronden.nl.

slecht humeur zijn genoeg te mopperen hebben. Maar, nogmaals, van veraf gezien is het heel bijzonder dat de sector in staat is geweest grotendeels door eigen denkkraft zoveel producten voort te brengen, waaronder ook nieuwe, effectief gebleken behandelvormen.

Gek genoeg zul je in de verslavingszorg weinig medewerkers op de werkvloer over Resultaten Scoren horen opscheppen, laat staan juichen. Nog los van het feit dat het lang niet overal is gelukt om de producten te implementeren (misschien is er wel veel te veel ontwikkeld), heeft de protocollering en 'richtlijnisering' namelijk ook zijn keerzijden, of met andere woorden: elke oplossing schept een nieuw probleem.

Resultaten Scoren staat in de traditie van de op bewijsvoering gebaseerde geneeskunde. Voor sommigen begon die pas sinds medio jaren tachtig van de vorige eeuw, toen David Sackett de term 'evidence-based medicine' muntte. In werkelijkheid hebben artsen er al heel lang geleden - uiteraard met de middelen die er toen waren - naar gestreefd het nut van hun handelingen te bewijzen in plaats van deze alleen maar te beredeneren. Degenen die bewijs boven een weloordachte redenering plaatsten, hadden het vaak heel moeilijk omdat ze gevestigde reputaties en belangen ondermijnden.

Risico's

Een verabsolutering van bewijsvoering kan, onbedoeld, ook andere ondermijnende effecten hebben. In de eerste plaats is er het risico - en zelf zie ik dat maar al te vaak bewaarheid worden - dat de afwezigheid van bewijs voor een bepaalde handeling of type zorg ook betekent dat bewezen zou zijn dat er van géén werkzaamheid of effectiviteit sprake is. De achterliggende gedachte hierbij is dat wat je niet weet, er ook niet is - een vorm van empirisme waartegen ik me verzet, en waarvan het perverse resultaat kan zijn dat vernieuwingen worden geblokkeerd of nuttige gedragingen, zoals zorgzaamheid, worden genegeerd.

In de tweede plaats kan de verabsolutering van de 'evidence-based medicine' leiden tot op reflexen gebaseerde zorg, waarin de zorgverlener geacht wordt het verstand op een laag pitje te zetten en te doen wat het protocol of de richtlijn voorschrijft: als dit, dan dat, en anders ...

De ongewenste gevolgen hiervan lijken op het eerste gezicht wel mee te vallen. Wie kent niet een verhaal over een 'arts' of 'specialist' die tientallen jaren ongediplomeerd de geneeskunde bedreef, zonder dat dit patiënten of collega's het voorhoofd deed fronsen? Iedereen met een goed stel hersenen kan, na raadpleging van enkele boeken en een

beetje afkijken en oefenen, zichzelf in een groot aantal verrichtingen in de zorg bekwamen. Het is een kwestie van beheersen van technologie.

De op evidentie gebaseerde gezondheidszorg wordt vaak voorgesteld als het hoogste stadium dat de zorgverlenende beroepen kunnen bereiken, maar schijn bedriegt. Nog los van de vraag over wat voor 'evidentie' we het eigenlijk hebben en waarop die is gebaseerd, is er het probleem dat de reflexzorg waartoe het uitnodigt, al te vaak en te veel de plaats inneemt van reflectieve zorg.

Reflexen en reflecties

Ik vind dat zorgverleners heel goed op de hoogte moeten zijn van de beschikbare richtlijnen en protocollen, want als ze die aan hun laars lappen, mogen ze wat mij betreft met ontslag worden gestuurd. Maar zodra ze deze als het enige argument gebruiken voor hun beslissingen, moeten ze er wel steeds een vraagteken achter plaatsen. Richtlijnen en protocollen zijn geen dictaat en mogen niet fungeren als compensatie voor een goed gefundeerd en vooral kritisch oordeel over de problemen die men voor zich heeft. Niks nieuws, zal men denken, en dat is ook zo. Maar dan is het wel vreemd dat er tussen alle producten die Resultaten Scoren heeft afgescheiden zo weinig aandacht is besteed aan het belang van kritische oordeelsvorming en de verhouding daarvan tot de talloze voorschriften over 'hoe het moet'.

Mensen zijn geen machines, ook al kunnen ze heel goed routinehandelingen verrichten en zijn die vaak voldoende om resultaten te scoren. Als het mechanische karakter van de zorg echter de overhand dreigt te krijgen, heb ik maar één advies: 'Stop the machine - start thinking.' Voor wie mij niet gelooft, is het volgende experiment heel leerzaam: roep alle medewerkers in de verslavingszorg eens op een maand lang uitsluitend volgens vastgelegde regels, protocollen, richtlijnen en handboeken te werken. Ik vermoed dat het experiment voortijdig wordt gestopt. Waarom? De machinerie loopt compleet vast.